

Szakértői vélemény

A Miniszterelnökség megbízásából **Aba-Novák Vilmos: Lengyel-magyar barátság** című, 1939-ben festett pannó-sorozatát megvizsgáltam. A szakértői szemlét követően a szükséges anyaggyűjtést elvégeztem. Az előkészítő munka során összegyűjtött adatokat és az azokból leszűrt konklúziót a szakvélemény tartalmazza.

I. A képek leírása

A festményciklus öt darab, egyenként 215x235,4 cm, összesen 2,15x11,77 m nagyságú, vászonra festett műből áll. A felhasznált anyagok tempera és hengerelt ezüst füst.

Aba-Novák Vilmos: *Lengyel-magyar barátság*, 1939

A pannókon a sorozta centrumába helyezett, szuperközeliben mutatott katonafejek jobb és bal oldalán a magyar és a lengyel történelem kiemelkedő alakjai sorakoznak: Horthy Miklós, a pannók egyetlen élő szereplője mellett Józef Piłsudski, a Második Lengyel Köztársaság első államfője, Báthory István, Bem tábornok, I. Ulászló, Károly Róbert, Sobieski János és a szentté avatott lengyel királynő, Hedvig alakja az örök barátság ígérését hitelesítő tanúként jelenik meg. Valamennyien a két ország jelenig ívelő sorsának egy-egy közös pontját emelik a pannó értelmezési tartományába. Aba-Novák kompozíciójának centrumában a közös kardot markoló magyar és lengyel katona esküre emelt kézzel mintha megálljt parancsolnának egy még csak sejtett, de küszöbön álló német agresszióknak.

A pannók feliratain a lengyel függetlenség ügye mellett kiálló magyar politikusok is szerepelnek: Kölcsey Ferenc és Deák Ferenc is többször szólalt fel a magyar parlamentben mint elkötelezett hívei a lengyel önállóságnak. A feliratok emléket állítanak Kossuth Lajosnak, aki önálló magyar légió felállításával kívánta segíteni a lengyel függetlenséget, és megemlékezik a magyar szabadságharc két lengyel tisztjéről, Bem József és Dembinszky Henrik altábornagyokról is. Molnos Péter művészettörténész publikált először a lengyel-magyar barátság eszméjét hirdető pannóegyüttesről a *História* című folyóiratban, melynek felbukkanása az ő megfogalmazása szerint csodaszámba megy. Az öt darab, egyenként több mint kétszer két méteres vászon úgy vészelte át az elmúlt több mint hét évtizedet, hogy tulajdonosokon kívül a közelmúltig szinte senki sem láthatta őket. A *Lengyel-magyar barátság* című pannó mind alkotója életművének, mind a magyar monumentális festészet történetének egyik legjelentősebb fennmaradt darabja. Megőrzése és nyilvános bemutatása azért is fontos, mert bár a harmincas évek során a magyar és a nemzetközi modernizmus egyaránt a

monumentális, propagatív művészet felé is fordult, hazánkban ezekből az alkotásokból alig maradt fenn egy-egy példa. A mecénatúra gyengesége miatt döntő többségük csupán a vázlatig jutott, a többi pedig megsemmisült vagy végzetesen megrongálódott az 1945 utáni hatalmváltás intézkedései miatt. A most felbukkant pannósorozat a ma ismert egyetlen szerencsés kivétel, mely éppen azért vészelhette át károsodás nélkül az elmúlt hetven évet, mert a legutóbbi időkig lappangott, még a szakma sem tudott a létezéséről.

II. A mű története

A Trianon után elszigetelődő Magyarország éppen kultúrája, s ezen belül leginkább képzőművészete révén próbált közeledni az európai hatalmakhoz. E sajátos külpolitikának fontos részei voltak a Budapesten rendezett nemzetközi tárlatok, a külföldi fővárosokba utaztatott reprezentatív magyar kiállítások, a velencei biennálékon való hangsúlyos részvétel vagy éppen a világkiállítások magyar pavilonjainak jól felépített üzenetei. A mű megszületésének apropója szorosan kötődik a magyar kultúr- és külpolitika akcióihoz: a pannósorozat az 1939. április 22-én megnyitott varsói magyar képzőművészeti kiállítás részeként a tárlatot befogadó helyi Mücsarnok központi termében kapott helyet. A lengyel köztársasági elnök, Ignacy Mościcki és a magyar kormányzó, Horthy Miklós által védnökölt tárlat grandiózus vernisszáson a lengyel politikai elit a legmagasabb szinten képviseltette magát: az ünnepélyes eseményen az elnökön kívül a kultuszminiszter, a külügyi államtitkár, a volt budapesti nagykövet, valamint tábornokok és a lengyel arisztokrácia színe-java is megjelent. Magyar részről többek között Ugron Gábor, az irodalmi és művészeti tanács elnöke, Jalsoviczky Károly államtitkár, Say Géza osztálytanácsos, Gerevich Tibor, a kiállítás kormánybiztosa és maga Aba-Novák Vilmos vett részt a megnyitón. A tárlat a 19. századtól egészen a kortárs irányzatokig felvonultatta a magyar képzőművészet kiemelkedő értékeit, sőt a nép- és iparművészet válogatott alkotásaiból és egy berendezett kápolna segítségével a modern egyházművészet aktuális eredményeiből is ízelítőt kaphattak a látogatók. A koncertekkel, felolvasásokkal és többek között Gerevich Tibor rádióelőadásával kísért kiállítás központi üzenetét Aba-Novák Vilmos pannói öntötték könnyen értelmezhető formába: a lengyel--magyar történelmi sorsközösség hangsúlyos demonstrálása azokban a napokban sokkal többet jelentett a két nép között fennálló baráti viszony pusztá rögzítésénél. A magyar külpolitika a német fenyegetés árnyékában álló Lengyelországot ezzel a gesztussal is biztosította szimpátiájáról, ezen a módon is kinyilvánítva azt, amit alig néhány hónap múlva kénytelen volt súlyos tettekkel is bizonyítani: még Hitler csábító ajánlatára, a szlovákiai területek visszaadásáért cserében sem hajlandó részt vállalni a németek Lengyelország elleni akcióiban.

Alig fél esztendő múlva kiderült, hogy a magyar politikai vezetés komolyan gondolta a festményeken kinyilvánított ígéretet. Hitler határozott kérésére és kecsegtető revíziós ajánlatai ellenére sem engedte meg, hogy a lengyel határ felé vonuló német hadsereg használhassa az észak-magyarországi vasútvonalakat, sőt a támadás szeptember 1-jei megindulása után Teleki Pál titokban magyar légiót szervezett a megtámadott lengyelek fegyveres támogatására. Ezzel párhuzamosan Magyarország megnyitotta határát a menekültek több mint százezres áradata előtt, melynek egy része tovább vonulva csatlakozott a németek ellen harcoló brit--francia erőkhöz, másik része pedig a '44-es német megszállásig háborítatlanul élvezhette Magyarország vendégszeretetét. A lengyel-magyar sorsközösséget és a két nép közti barátságot megjelenítő, hét évtizedes lappangás után most előkerült pannóegyüttes tehát nem csupán a fénylő ezüstös háttérből kibontakozó történelmi alakoknak, az ezeréves közös tapasztalat dicső momentumainak, de e nemes politikai gesztusnak is emléket állít.

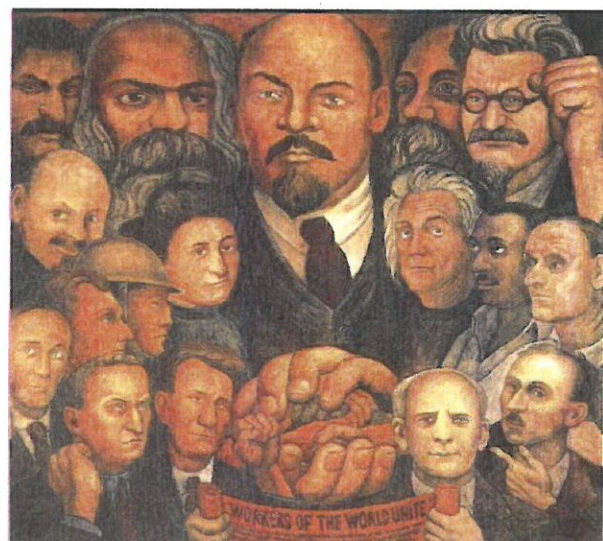
III. Analógiák a kor egyetemes festészetben

A harmincas években a nemzetközi modernizmus egyaránt a monumentális, propagatív művészet felé fordult. A tendencia legismertebb példája **Pablo Picasso** *Guernica* című műve, mely nemcsak Picasso művészetének kiemelkedő darabja, de az európai modernizmus egyik kulcsműve is. A monumentális, 3,5 méter magas, 7,8 méter széles művet Picasso 1937 júniusának közepére fejezte be, majd legelőször a párizsi Világkiállításon mutatta be ugyanabban az évben. Picasso a képet a spanyol Rebublikánus Párt megbízására készítette.

A mű a propagandisztikus, politikai célú festészet kitűnő példája, Picasso célja a festmény hívta fel a világ figyelmét a spanyol polgárháború idején Franco tábornokot támogató németek és olaszok által lebombázott spanyol település, Guernica végzetére. A festmény ma közgyűjteményben, a madridi Museo Regina Sofia épületében látható. Dacára annak, hogy kifejezetten propaganda célra készült, a világ legértékesebb műalkotásai között tartjuk számon, ha a Picasso művek arányrendszerébe helyezzük, akkor becsértékét **500 millió és 1 milliárd dollár közé kellene tennünk**.

Diego Rivera (1886-1957) a mexikói és a dél-amerikai festészet egyik legjelentősebb képviselője. Gyakorlatilag teljes művészetét a kommunizmus eszméje és a forradalom szolgálatába állította, szinte egész életműve propagandisztikus célokat szolgált, ugyanakkor a világ legfontosabb gyűjteményeinek megkérdőjelezhetetlen része. A műkereskedelemben inkább kisebb léptékű művei mozognak, azok is a több millió dolláros tartományban.

Ami a mexikói festészetben Diego Rivera, az a szovjet propaganda művészetben Aleksander Aleksandrovich Deyneka (1899 –1969), aki kivételes tehetségét a kommunista eszme szolgálatába állította. Monumentális művei a szovjet propaganda legerősebb vizuális erővel bíró alkotásai közé tartoznak, ugyanakkor a nyugati műkereskedelem egyik legmagasabbra értékelt orosz alkotója. És bár főművei szinte kivétel nélkül oroszországi közgyűjteményekben vannak, az elérhető képek a millió dolláros ártartományban kelnek el.

IV. Aba-Novák Vilmos a műkereskedelemben

Aba-Novák Vilmos művészete, a Római Iskola sok más művészéhez hasonlóan nem volt a rendszerváltásig a magyarországi műkereskedelem élvonalában. Az értékrendek újrendezésével párhuzamosan azonban az első időktől a gyűjtői érdeklődés központjában áll, árszínvonala folyamatosan emelkedik, sőt majd' minden festői korszakának megítélése egyformán magas presztízsű. Legmagasabb árat hazai aukciókon az 1930-ban festett *Vurstli* című festménye érte el: 2009-ben a Virág Judit Galéria árverésén több mint 110 millió forintot fizetett érte új tulajdonosa, ezzel egy kategóriába helyezve Aba-Novák művészetét az addig legmagasabb árat elért Csontváry-Kosztka Tivadar és Munkácsy Mihály festészetével.

A magyar állam erőteljes belépése a műtárgypiacra átrendezte az addigi értékviszonyokat. Bár mindig voltak múzeumi vásárlások, azok nagysága a teljes piac árszínvonalára nem volt hatással. Azok a nyilvánosan megjelenő árak, melyek a közgyűjteményi érdeklődésre számot tartó művek, mint például a Munkácsy-trilógia két magántulajdonban található képeire vonatkoztak, ártírták az arányrendszert. Ma már nem Csontváry Kosztka Tivadar közel 300 millió forintos áron aukcionált művei, vagy Munkácsy Mihály több mint 260 millió forintos áron értékesített *Poros útja* a legdrágábban eladott magyar festmények, hanem Munkácsy *Krisztus Pilátus előtt* című, a magyar állam által **5 700 000 dollárért, azaz 1,6 milliárd forintért megvásárolt festménye**. Nem beszélve Hantai Simonnak a milliárd forintos árkategóriában árvezetett műveiről, melyek ha nem is közvetlenül, de szintén alakítják a magyarországi árszínvonalat is. De hatással van a piacra a magyarországi neo-avantgárd nemzetközi felértékelődése, a műkereskedelmi érdeklődés élénkülése és a kánonformáló intézmények, mint a Tate Modern, a Metropoliten vagy a Pompidou vásárlásai is.

VI. A képek állapota

A képek vizsgálata alapján kijelenthető, hogy **mind az öt festmény nagyon jó állapotban maradt ránk**: így ez a pannóegyüttes **Aba-Novák Vilmos egyetlen olyan monumentális műve, mely az alkotó szándékát és briliáns technikai tudását az eredeti formában és minőségben közvetíti**. Sajnos a művész többi, hasonló léptékű alkotása, a Székesfehérváron őrzött párizsi pannó vagy a kivitelezett falképek Fehérváron, Budapesten vagy éppen Szegeden jelentős mértékben tanítványi segítséggel készültek és az évtizedek során olyan pusztulást szenvedtek el, hogy ma már inkább a restaurátorok szorgalmát, mint Aba-Novák Vilmos festői tehetségét mutatják

V. Az ár meghatározásának szempontjai

A műkereskedelemben az ár meghatározásának számos faktora van. Ezek közül a legfontosabb az alkotó személye, megítélése elhelyezkedése a művészettörténeti kánonban. Fontos a vizsgált mű jelentősége, elhelyezkedése az életműben, a mű állapota, provenienciája, mérete egyaránt. Természetesen az értéket befolyásolja a műtárgypiac aktuális helyzete is, melyre viszont döntő befolyással van gazdaság állapota.

Aba-Novák Vilmos (1912-ig *Novák Vilmos*) (Budapest, 1894. március 15. – Budapest, 1941. szeptember 29.) 1912–14 között a budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult, majd dolgozott a szolnoki művésztelepen és Nagybányán. 1928–30-ig a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa, 1939-től a budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára. Mint freskófestő, számos állami és egyházi megbízást teljesített (jászszentandrási római katolikus templom freskói, a szegedi Hősök kapuja, székesfehérvári Szent István-mauzóleum). 1937-ben elnyerte a Párizsi Világkiállítás, 1940-ben a XXII. Velencei Biennálé nagydíját. Késői temperafestményeit virtuóz stílusa magába olvasztotta az expresszionizmus és az olasz novecento formanyelvének elemeit. Harsány színekkel festett, monumentális ihletettségű, dinamikus kompozíciók jellemzik; kedvelt témája volt a falusi vásár és a cirkusz világa. Bravúros technikával idézte fel – karikaturisztikus elemeket sem nélkülözve – az alföldi nép életét. Képeit a Magyar Nemzeti Galéria és más közgyűjtemények mellett számos magángyűjteményben őrzik.

Aba-Novák Vilmos a modern magyar festészet egyik legeredetibb tehetsége, és bár életműve elsősorban ideológiai okokból sokáig vita tárgya volt, egyértelműen **a magyar festészet legfontosabb alkotóinak sorában foglal helyet**. Olyan festő, akinek művészettörténeti és műkereskedelmi megítélése egybeesik, mindkét kánon egyaránt a legnagyobb presztízsű művészek között tartja számon.

Fontos a művek mérete is, de ha a festmények értékét csak a méretük meghatározta arányrendszerben vizsgálánk, akkor nyilvánvalóan a vizsgált művek egyenkénti árát már csak a méret alapján is a több százmillió forintos

árkategóriába kellene helyoznunk. Nem árazhatunk azonban a kizárólag a legdrágábban eladott Aba-Novák képek árának felszorozásával, a méret befolyásoló, de nem a legdöntőbb tényező az érték meghatározásánál.

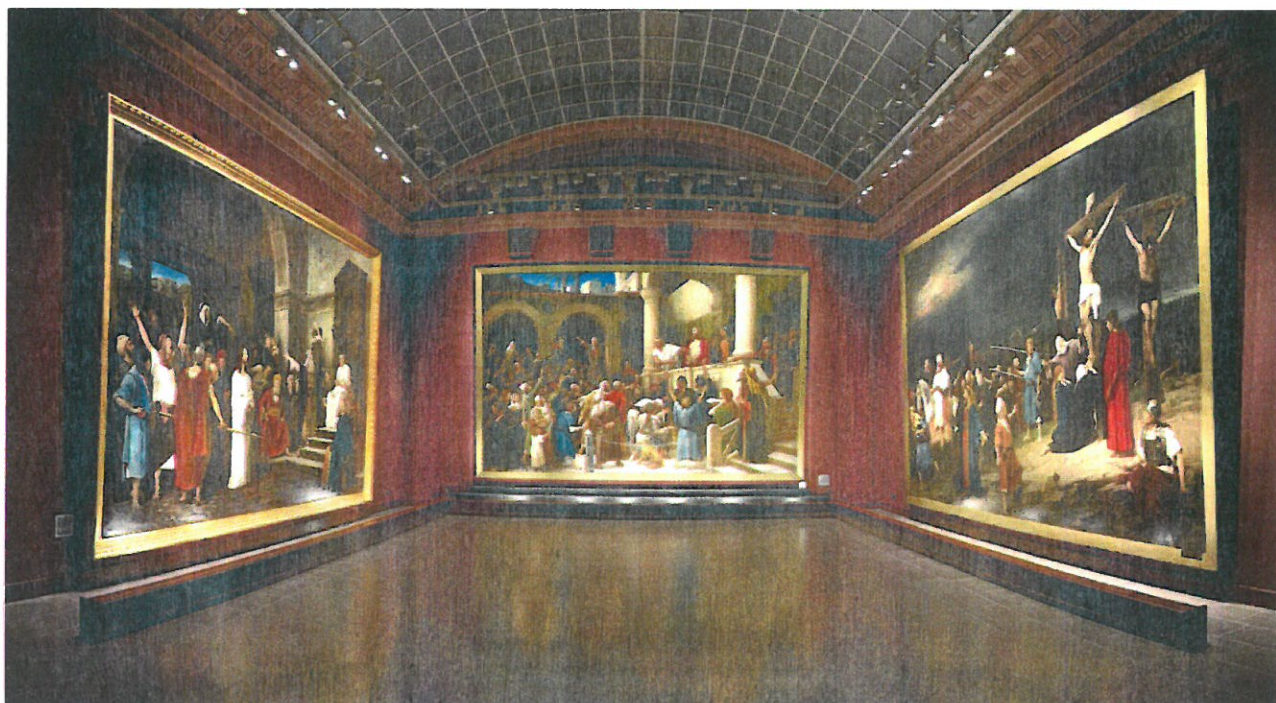
A nemzetközi és a hazai műtárgypiac az árképzésnél minden esetben figyelembe veszi a restaurálások mértékét, és az eredeti felület érintetlenségét, ill. minél nagyobb mértékét a forgalmi érték meghatározásánál érvényesíti. Ebből a szempontból a mű hibátlannak tekinthető, intakt állapot mindenképpen értéknövelő tényező.

A pannósorozat a magyar művészettörténet fontos darabja, történelmi festészetünk kiemelkedő példája, de több évtizedes lappangásának következtében eddig nem tudott olyan ikonikus darabbá válni, mint amit kvalitása vagy eszmeisége miatt betölthetett volna. Állami tulajdonba kerülése támogatandó: állandó kiállításon betöltheti azt a közösségformáló szerepet, melyre eredeti rendeltetése predesztinálja.

A hasonló jelentőségű művek jellemzően közgyűjteményekben találhatóak, nagyon ritkán kerülnek a mai műkereskedelembé. Érdeemes megvizsgálni, hogy más országok nemzeti ereklyeként kezelt festményei milyen árat érnek el a nemzetközi műkereskedelemben. A közelmúltban került piacra Hans Holbein *Darmstadti Madonna* című képe, mely a 16. századi német festészet egyik kiemelkedő darabja, otthontartása nemzeti üggyé vált Németország számára. A Getty Múzeum százmillió dolláros összeget ajánlott a képért, de mivel a kép nem volt kivihető Németországból, így végül is ennél alacsonyabb összegért, de több mint 12 milliárd forintnak megfelelő euróért került a Würth-gyűjteménybe, így a valaha legmagasabb áron értékesített régi mester festménnyé vált (Peter Paul Rubens *Aprószentek lemeszárlása* című műve mellett). Nyilvánvaló, hogy bár Aba-Novák korának egyik legünnepeltebb művésze volt, jelentősége az egyetemes művészet történetében nem mérhető Holbeinéhez, ugyanakkor fenti érték jól jelzi a különleges státuszú művek értékét. Fontos azt is kiemelni, hogy a pannó sorozat minden darabja nagyon jó állapotban és hiánytalanul vésztele át a 20. századi viharos magyar történelem több mint hét évtizedét, egy műtárgy együttes esetében a hiánytalanság mindig jelentős értékbefolyásoló tényező, a teljes sorozat értéke magasabb, mintha az egyes művek értékét adnánk össze.

Nagyon fontos az érték meghatározásánál a piac aktuális állapota. A 2008 válságot követően, a nemzetközi műkereskedelemtől eltérően, magyar piac lassan tért magához, az elmúlt két évben azonban érzékelhető a gyors emelkedés. Legérzékletesebben az a 2016. év őszi-téli aukcióin volt mérhető, ahol számos új életműrekord mellett az igazi értékmérőt Tihanyi Lajos *Párizsi Szajna-partjának* több mint 200 millió forintos vételára jelentette, mely nemcsak a legmagasabban eladott Tihanyi festménnyé tette a képet, de a magyar fauvizmus legdrágább alkotásává is. Munkácsy Mihály *Krisztus Pilátus előtt* című művéért kifizetett 1,6 milliárd forint egy addig nem látott tartományba helyezte a magyar művészetet. Az egész magyar festészetet emelte fel, helyezte minőségének megfelelő arányrendszerbe. Az ár visszahat a teljes piacra, tekinthetjük úgy is, hogy **kulturális javaink egésze értékelődött fel** egyénként és összességében is, **gazdagodott az ország**. Ahogy a nemzetközi műkereskedelemben is arányrendszer határozza meg a képek értékét, úgy a magyar piacon is. Ennek az arányrendszernek nem csak a publikus aukciós árak a részei, de a galériák tranzakciói és a magánszemélyek közötti adásvétel is. A kifizetett magas áraknak pedig hozadéka van. Jó példa erre Katar esete: megjelenésük a nemzetközi műtárgypiacon, a gyűjtemény épülése, Cézanne *Kártyázók* című képéért kifizetett 250 millió dollár (70 milliárd forint), a múzeum épülete nemcsak a világ legjelentősebb művészeti intézményeinek egyenrangú partnerévé tette az országot, de hozzásegítette olyan elérhetetlen remekművek megvásárlásának lehetőségéhez, mint például Paul Gauguin *Nafea Faa Ipoipo (When Will You Marry?)* című képe. A kifizetett 300 millió dollár (85 milliárd forint) a jövőbe történt befektetés is: Katar a világ egyik legkeresettebb kulturális célpontja is ma már. A múzeum ipar hihetetlen robbanása nem véletlen, az évente 700 új alapítású múzeum a nemzetközi turizmus egyik legfontosabb mozgatórugójává vált. **Ezek az intézmények pénzt hoznak az adott ország gazdaságának**, ez a lehetőség az öt monumentális festmény megfelelően dramatizált kiállításában is benne van. Ugyanakkor a nemzeti identitás kifejeződésének is egyik legfontosabb területe a képzőművészet, nem véletlen, hogy a dinamikusan fejlődő, feltörekvő gazdaságok műtárgypiaci együtt nő a gazdasággal. A BRIC országok mára már kifulladásra kényszerítő fejlődése soha nem látott árakat hozott Brazília, Oroszország, India vagy Kína művészeti piacán: a múlt feldolgozása, az ahhoz való viszonyulás kulcsfontosságú ebben.

Kétségtelen tény, hogy Munkácsy *Krisztus-trilógiájának* darabjai a legismertebb magyar festmények, és ehhez az ismertséghez nagyban hozzájárult az a monumentalitás és dramatizálás, ahogy ezek a képek történetük során különböző helyszíneken, be voltak mutatva. A képek igazi erejét három festmény együttes prezentációjának drámai hatása adja. Aba-Novák pannó ciklusa véleményem szerint tökéletesen alkalmas arra, hogy megfelelő környezetbe helyezve, a szükséges narratívával kontextusba helyezve, hasonlóan szimbolikus jelentőségű műve legyen a magyar kultúrtörténetnek. A *Guernica* állandó kiállítása a képet a háború tragédiájának és az emberi szenvedésnek szimbólumává emelte, egy olyan emlékművé, mely nem csak spanyol és az európai történelem drámai erejű eseményéről szól. Aba-Novák Vilmos pannóegyüttesén a lengyel-magyar barátság fejeződik ki szuggesztív vizuális erővel; a magyar történelem egyik évszázadokon átívelő, számos szimbolikus jelentőségű eseményt is felmutató íve ez, mely egy nagylelkű gesztusban, a lengyel menekültek beengedésében teljesedett ki. Az az időszak a magyar történelem egyik legellentmondásosabb korszaka. Egy olyan kor, melynek megismerésére sem volt esélyem. Drámai erővel hatott rám a 2012-ben megjelent, *Pamiec-Emlékezés I-II.* kötetek megjelenése, mely a fotókon és dokumentumokon keresztül egy olyan eseményről, időszakról, katonák, gyerekek, asszonyok, lengyel és zsidó menekültek sorsáról szólt erőteljes vizuális erővel, melyről évtizedeken keresztül szinte egy sort sem olvashattunk. A magyar történelemnek olyan időszakát hozta közel, árnyalta, melyről addig csak az egyértelmű elutasítás hangján lehetett beszélni. Viszonyba kerülni a történelmünkkel, tisztábban és árnyaltabban látni, azt gondolom, nem csak az én generációmnak vágya, éhsége. Aba-Novák sorozatának állandó kiállításában érzem az erőt arra, hogy a Feszty-körképhez hasonlóan nemzeti emlékhellyé váljon: szembenézve a történelmünkkel, megismerve azt rétegeiben is, még egy drámával, hibákkal és bűnökkel terhelt korszakban is tudunk találni büszkeségre okot adó, szimbolikus jelentőségű eseményt.

VII. Összegzés

Véleményem szerint az öt festményből álló ciklus a magyar festészet történetéből a Feszty-körkép vagy Munkácsy Mihály *Krisztus-trilógiájának* jelentőségéhez hasonlítható. Olyan ikonikus értékű műtárgyegyüttes, mely köztulajdonban, mindenki által hozzáférhetővé téve, tökéletesen képes lenne megeleveníteni és vizualizálni Kelet-Európa 20. századi történelmének egy szimbolikus, mindkét nép szempontjából kiemelkedő fontosságú eseményét.

A képek egyenkénti értékét 250 és 300 millió forint közötti ártartományban, összértéküket pedig 1 500 000 0000 forintban határozom meg. Ez az összeg tükrözi a képek eszmei értékét is, és kifejezi a műtárgy-együttes megkülönböztetett jelentőségét a magyar történelmi festészet történetében.

A proveniencia vizsgálata, a stíluskritikai elemzések és a felhasznált anyagok összevetése alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a vizsgált képek Aba-Novák Vilmos festőművész eredeti művei.

ROBERT

$$=GA$$

JAZ PRZET RÓW
 NO CZESNE DZIE
 JEĆ NE CHYBIE
 CIA NITWA WRO
 NIE SPLOTY
 SIĘ ŁOSY POL
 SKI IWEGER
 ŚW WOLCIECH
 BYŁ NAZYM I
 WA SZYM APOS
 TOEM
 PRZI IUSTALENU
 NITWA POLSKIE
 GO PODCZAS OBIE
 NIA KŁOWA BRHO
 DZIŁA 500 ZŁO
 MEH ERSICHO
 WŁAŻENIA
 WYSTĘGADWISN
 PRZETNIE POLSKO
 WEGIESNIE SWACIO
 TUBIWE WYKON K.ROLA
 ROBERTA JAZN CZYŁO
 CZESNO BRZAZKI

The collage features several layers of text cutouts:

- PANONA =**
- NIE LE DZIŁ=**
- KAMIECIEM**
- SKEGO W.**
- POLSE DEZY**
- =COTOVAKOWE**
- PIENIE NAY BOS POLI**
- KI JADYVIZ E. CORCE**
- DIGO WELEZ. Z WEALD**
- FARWENDKO BEVO CO**
- PRZYCOZYMIŁO SEE DO DOK**
- POLSKI Z**
- LITWA 1806**
- ARESCZE B. OREGANSTIS**
- DO GRINAWIDU THO**
- WŁADISŁAW W. JAN 28 276 29**
- DIA W RYTUE POD MARYNĄ 1667 166**
- SIAC HIESCUJA**
- NETWOJWESTER**
- I POLSKI**
- ILIBNIK II. / Z RODU JAGIELLONCZY**
- W BOKI 126 OFICJALNY W. LANSKO ZYCHA**
- USTUDJE POD MONACHEM, ORBONIC SRODA**
- PRZEZ JAKZEN TURKEM**
- STEPA RA**
- HORY / 187-81 STOWNY F. Z POLSKIPAN**
- SLINE I WEDE - WIDMO MASY**
- 5000 ZOI NIERY NEGIERSTHUBER**
- WR 1655 AUGUST KORBAC CNI CZAJONEK**
- KONI PAULINOZ ZAWOZONEGONO NA GARDZO**
- POZEMATE CHWALEBNIE W ALICE TRAFIŁY JAY WIZ**
- OBZWIĘZIAŁ - JAN SOBIEWSKI ZATLEY**
- TURK OW POD WIEDNICZ/AMATION**
- PARKANAMI PODIŁE WALKIE OMAL**
- SPAD PIŻEMOCY TURKOW**
- MAŁE**
- STILE 1806**
- NIJACYA WEGRY**

TRAS
 CIEKŁY
Rakoczy
 12 MIA
 1800 Z
 1800 Z
 (POSTE)
 STANDEY DOWTAŁ-
 KOM Z NAWSEM: CUM
 Deo PRO PATRIET
 LI BERTY PODCZAS
 POWS TNAICH IBO R-TO
 KOMITATY W GIE KIEJC
 DOM KALO SIĘ OD RKOJA
 POMOC DLA
 POLAKOW

WSPÓLNIE WILNA

MIKOŁAJ
HORTHY

BATHORY

STEFAN

WŁ. JERZOKAZII ZEROMA-
DZENIA NARODOWEGO DEK-
IKOŁCZ FY ZADMIŁ ADY-
KROU ZNAŁAZŁE SPOSOB

NAPRAŃ
NIESPRACIWAŁŁ-
WOŚCI WIRZUNOZO
NE POLAKOŚ

**JÓZEF
PIŁSUDSKI**

BEN

EMIGRACJI
KOSYTH
DEJAROWA
POLAKOM
W.R. 1863 1900.
KARABINOW
DANYCH MU
PRZEZ N.A.
POLEO
N.A.66

[illegible]

JAN

SOBIEWSKI

WŁADISŁAW
WARNEŃCZYK

KREW BOHATE

ROW POŁSKICH I

WĘGIEŃSKICH OBOWIAZUJE:

WSPÓLNA GRANICA POLSKO-WĘGIEŃSKA JEST
POWODZENIA WSPÓLNEJ WALKI O BYT W

